

СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ МНЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Усвідомлення необхідності володіння хоча б однією іноземною мовою прийшло в наше суспільство. Для будь-якого фахівця, який хоче успішно процвітати у своїй галузі, знання іноземної мови вкрай важливо. Тому мотивація до вивчення іноземних мов різко зросла. Однак труднощів на шляху оволодіння іноземною мовою не зменшилося. Як і раніше основними з них є: нестача активної усної мовної практики в розрахунку на кожного студента групи, відсутність необхідної індивідуалізації і диференціації навчання.

Компенсувати це можна і потрібно за рахунок розроблених у методиці методів, підходів і технологій навчання. Варто відбирати і технологічно проробляти ті з них, що могли б надати можливість усної практики кожному студентові на занятті не менш 15 – 20 хвилин, забезпечити індивідуалізацію і диференціацію навчання з урахуванням здібностей слухачів, їхнього рівня навченості, інтересів (мається на увазі інтересу до вивчення іноземної мови), схильностей. Іншими словами, мова йде про необхідність реалізації особистісно-зорієнтованого підходу в навчанні іноземної мови.

У цьому контексті хочемо привернути увагу до кількох аспектів комунікативного навчання іноземної мови, оскільки цей напрям є одним з найперспективніших у плані оптимізації процесу навчання іноземних мов. А саме до навчання у співробітництві з урахуванням таких психологічних чинників як мнемічні процеси, тобто процеси запам'ятовування, та умови їх активізації.

Відомо, що функції пам'яті набувають особливого значення в іншомовній діяльності. Завдяки запам'ятовуванню накопичується мовний матеріал, а наступне його упізнання і відтворення дають можливість використовувати його як засіб спілкування.

Оптимізація процесу навчання, вибір способів і засобів навчання вимагає знання й урахування основних закономірностей функціонування пам'яті. Психологічні закономірності пам'яті часто практично не враховуються в методиці викладання іноземних мов. Це приводить до неміцності знань. Тому виявлення і вивчення умов раціонального використання пам'яті у процесі навчання є в даний час задачею, що має велике практичне значення.

Якщо ми навчаємо практичного володіння того чи іншого виду мовної діяльності, то навчати цьому можна лише через практику в цього виду діяльності. Іншими словами, на занятті більшу частину часу

повинні практикуватися студенти, а не викладач, як це часом буває. Цілком очевидно, що в умовах системи уроків-занять, від якої наша освіта поки не збирається відмовлятися, необхідно шукати розумні компроміси, що дозволили б вирішити проблему максимально продуктивно саме в таких умовах.

У світовій практиці відомі різні шляхи вирішення проблеми особистісно-зорієнтованого навчання. Ми не будемо тут заглиблюватися в аналіз численних спроб закордонних і вітчизняних авторів (Л. Виготський, М. Монтесорі, Дж. Дьюї, К. Роджерс, Р. Скіннер, Даній, Гріге й ін.) вирішити дану проблему. Наша задача — показати найбільш прийнятні в наших умовах способи реалізації даного підходу на заняттях з іноземної мови.

Сучасні навчальні посібники з педагогічної психології (Guy R. Lefrancois "Psychology for Teaching", 1991; Earnst T. Goetz, Patricia A. Alexander, Michael J. Ash "Educational Psychology. A Classroom Perspective", 1992) відносять до гуманістичного напрямку в навчанні три дидактичні системи: так звані відкриті школи (*open education or open classrooms*), індивідуальний стиль навчання (*the learning-styles approach*) і навчання у співробітництві (*cooperative learning*). У Великобританії, Австралії, США накопичено досвід навчання студентів за індивідуальними планами відповідно до індивідуального стилю навчання.

З названих вище дидактичних систем для масової аудиторії представляється найбільш цікавий досвід навчання у співробітництві як загальнодидактичний концептуальний підхід, особливо, якщо врахувати той факт, що ці технології цілком органічно вписуються в систему групового навчання, не торкаються змісту навчання, дозволяють найбільш ефективно досягати прогнозованих результатів навчання і розкривати потенційні можливості кожного студента. З огляду на специфіку предмета «іноземна мова», ці технології можуть забезпечити необхідні умови для активізації пізнавальної і мовної діяльності кожного слухача групи, мнемічної діяльності, надаючи кожному з них можливість усвідомити, осмислити новий мовний матеріал, одержати достатню усну практику для формування необхідних навичок і вмінь, а отже і збільшити обсяг активного вокабуляру студентів, який вони запам'ятовують у процесі навчання іноземної мови.

Вивчення і розробка питання про раціональне використання пам'яті у процесі навчання іноземної мови наближає до розуміння закономірностей

реального функціонування пам'яті в діяльності людини, сприяє вибору прийомів оптимізації процесу навчання.

Головний напрям розвитку пам'яті проходить через включення процесів пам'яті у змістову пізнавальну діяльність і вироблення на її основі нових, більш раціональних і результативних способів її функціонування. Такими способами стають розумові дії з навчальним матеріалом. Удосконалюючись й узагальнюючись, вони надалі виступають у ролі засобів запам'ятовування і відтворення [2].

Ми припустили, що показники продуктивності мнемічних процесів при навчанні іноземній мові залежать від комунікативної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності мовної навчальної групи і є чинником оптимізації мнемічної діяльності в системі навчально-пізнавальної діяльності.

Необхідно було з'ясувати, чи може мнемічна задача, розв'язувана в ситуації спілкування, забезпечити більш повне і повноцінне засвоєння матеріалу. Іншими словами, чи буде рішення мнемічної задачі студентами в комунікативній діяльності сприяти оптимізації мнемічної діяльності, і якою повинна бути структура діяльності, яка б забезпечила рішення цієї задачі.

Наявні в психології дані показують, що особливості розвитку психічних процесів залежать від умов, засобів, способів, форм спілкування людини з іншими людьми. «Спілкування – у своїй вихідній формі, у формі спільної діяльності й у формі спілкування мовного чи навіть тільки розумового, складає необхідну і специфічну умову розвитку людини в суспільстві» [2].

Обов'язковим компонентом усієї системи психічних процесів виступає пам'ять, оскільки основний системотворчий фактор діяльності – представлення мети й очікуваного результату – формується і включений у зміст пам'яті. Пам'ять виступає як основний психологічний механізм, за допомогою якого забезпечується організація і регуляція діяльності в цілому і на окремих її етапах.

Взаємодія і спілкування тих, хто навчається, дуже впливають на розвиток процесів пам'яті. О.А.Смірнов вважає, що в загальній проблемі розвитку психіки одне з провідних місць належить пам'яті як психічному процесу, що несе найбільше навантаження в навчальній діяльності.

У дослідженнях, що проводив Б.Ф.Ломов [3, 4], основна функція спілкування полягає в обміні результатами пізнавальної діяльності кожного індивіда, установлений детермінований вплив спілкування на перцептивні, мнемічні, розумові, атенційні характеристики включених у нього індивідів, виражене у зміні динаміки і результатів досліджуваних психічних процесів.

Результати відтворення в умовах спілкування,

вважає Б.Ф.Ломов, неправомірно було б представляти як накладення того, що зберігає пам'ять одного випробуваного, на те, що зберігає пам'ять іншого. У процесі спільного пригадування, насамперед, відтворюється те, що зберігає пам'ять обох випробуваних досить міцно і точно. Ці частини матеріалу виступають у ролі свого роду загальних «координат», утворюють систему опорних образів, щодо яких відтворюються інші. Важливим моментом побудови такої системи опорних образів (у даному випадку – послідовності відтворення раніше засвоєного матеріалу) є взаємне підкріплення і взаємна кореляція раніше засвоєного тексту. База кореляції при спільному сприйнятті більш широка, ніж при індивідуальному. При цьому утворюється ніби спільний фонд пам'яті, яким користуються обое випробовуваних.

Розглядаючи психічні механізми спілкування при запам'ятовуванні, Б.Ф.Ломов робить висновок, що стратегія пошуку матеріалу в пам'яті при індивідуальному запам'ятовуванні та в умовах спілкування різна. При індивідуальному запам'ятовуванні, коли випробовуваний багато разів повертається до того самого матеріалу, стратегія пошуку названа ним скануючою. В умовах спілкування «провали» (незнайдений матеріал) стають фокусом спільних зусиль випробовуваних. Цю стратегію Б.Ф.Ломов назвав фокусуною.

Це положення особлива характерне для тих, хто вивчає іноземну мову, у процесі якого, студенти в силу різних факторів, володіючи різними мнемічними здібностями до запам'ятовування і відтворення іншомовного матеріалу, з різним ступенем успішності сприймають і засвоюють мову і використовують її в ситуації спілкування. Маючи у своєму розпорядженні відпрацьовані навички індивідуального запам'ятовування, студенти часто відчувають труднощі в застосуванні цих навичок у ситуації спілкування, у спільній груповій діяльності. Накопичений пасивний словниковий запас не знаходить своєї активізації і застосування у спілкуванні, у такий спосіб не виконується основна задача на шляху до мети в навчанні іноземної мови – іншомовної комунікації на основі словникового запасу. На наш погляд це відбувається, тому що студенти не навчені в достатній мірі прийомів спільної мнемічної діяльності, і в цьому криється резерв активізації навчального процесу з навчання іноземної мови. Тому спілкування можна розглядати як одну з детермінант динаміки навчального процесу, у даному випадку при навчанні іноземної мови.

Ідеї Б.Ломова про особливості протікання психічних процесів при спілкуванні, одержали подальший розвиток у роботі В.А. Кольцової [1]. У проведених нею експериментах установлено, що вплив спілкування на результати мнемічної діяльності опосередковано низкою причин, що

полягають у залежності розумової діяльності і спілкування від включеності учнів у роботу, що характеризується двома показниками: комунікативною активністю і розумовою активністю. Дослідження показало також, що вплив спілкування на кожний з його учасників залежить від їхніх індивідуальних особливостей: ступеня підготовленості до засвоєння нового поняття, ставлення до завдання, рівня інтелектуальної активності.

В.Я.Ляудіс розглядала спільну діяльність викладача і тих, кого навчають, у контексті аналізу розвитку пам'яті. При цьому характерним була та обставина, що становлення кожного рівня пам'яті спирається на ряд загальних і специфічних умов, які треба культивувати у процесі навчання.

Провідною умовою у становленні й розвитку власне людських форм пам'яті, на думку автора, є створення спеціальних ситуацій співробітництва учасників спілкування. «Подібно до того, як спілкування складає генетичну основу свідомості і мови, генетичні форми пам'яті також знаходяться в умовах спілкування, у діючих соціальних взаємозв'язках між людьми» [5].

За даними І.М.Мірошник, обсяг короточасної пам'яті в умовах спілкування змінюється несуттєво, але істотно змінюється упевненість випробовуваних при відтворенні матеріалу. Усе сказане дає підставу зробити висновок про те, що, при правильно організованому спілкуванні можна домогтися підвищення результатів кожного з учасників.

Особливості комунікативного підходу в навчанні іноземних мов найбільш чітко виражаються в положеннях, що відображають суттєві закономірності навчальної діяльності і слугують підставою для належної організації навчальної діяльності. До нього входить створення умов для мово-розумової творчості учнів; процес іншомовного мовомислення, здійснюваний безпосередньо в момент розвитку мовної ситуації; іншомовне спілкування представлене як спонтанний досвід.

Особливого значення набуває ретельно продумана організація комунікативно-пізнавальної діяльності у вигляді строго визначеної навчальної процедури.

У наш час набуває все більшого поширення трикомпонентна форма виконання комунікативно-орієнтованих завдань (three-phase framework). Практично будь-яке завдання може виконуватися (і це підвищує ефективність роботи) у три етапи: а) підготовчий (pre-activity); б) виконавчий (while-activity); в) підсумковий (post-activity).

Зміст даних етапів міняється в залежності від того, який вид роботи використовується для навчання на даному уроці: «заснований на тексті» (text-based) чи «заснований на завданні» (task-based), коли, виконуючи завдання, ті хто навчаються

будують висловлювання без опори на задалегідь дані тексти.

Робота заснована на тексті, звичайно виконується за формулою «пред'явлення – практика – продукція» (Presentation – Practice – Production, або PPP).

Робота заснована на завданні, включає «виконання завдання – вичленовування потрібного мовного матеріалу – включення нового матеріалу в мовну практику» (Fulfillment – Focus – Facilitation of use або FFF).

Діяльнісна сутність комунікативно-орієнтованого навчання іноземних мов реалізується в умовах гуманістичного підходу до навчання. За такого підходу створюються позитивні умови для активного і вільного розвитку особистості в діяльності. У загальному вигляді ці умови зводяться до наступного: 1) студенти одержують можливість вільного висловлення думок і почуттів у процесі спілкування; 2) кожен учасник групового спілкування залишається у фокусі уваги інших; 3) самовираження особистості стає важливішим за демонстрації мовних знань; 4) заохочуються, нехай і суперечливі, парадоксальні, навіть «неправильні» судження, але такі, що свідчать про самостійність студентів, про їхню активну позицію; 5) учасники спілкування почувають себе в безпеці від критики, переслідування за помилки і покарання; 6) використання мовного матеріалу підкоряється задачі індивідуального мовного задуму; 7) мовний матеріал відповідає мово-розумовим можливостям; 8) відносини будуються на безоцінці, некритичності і «емпатійності» (співпереживанні і розумінні переживань інших); 9) навчальною нормою вважаються окремі порушення мовних правил (errors) і випадкові помилки (mistakes).

Слід зазначити, що мовні помилки в умовах комунікації не тільки можливі, але і нормальні. Розмовна граматики (spoken grammar) допускає певні відхилення від граматики письмової мови. У ній спостерігаються еліптичні конструкції, односкладні речення без підмета, незакінчені фрази, непевність і коливання, застереження й інші особливості розмовної граматики. Все це важливо враховувати в умовах комунікативно-орієнтованого навчання.

При гуманістичному підході до навчання зникають характерні для навчального процесу пізнавальні бар'єри, що знижують мотивацію студентів. Це сприяє їхній дратівливості і навіть брутальності, що змушують переключати увагу на інші, більш благополучні і «безпечні» види діяльності.

Гуманістичний підхід припускає навчання, яке сконцентроване на студентові. Це означає, що студент, а точніше взаємодіючі між собою студенти, є центром пізнавальної активності на занятті.

Учень стає центром пізнавальної активності

якщо він виконує на занятті самостійні завдання індивідуально, у парах або в малих групах. Ціль, мотив, зміст і спосіб роботи належить студентові. Робота на занятті перетворюється на навчання.

Комунікативно-орієнтоване навчання іноземних мов означає формування в студентів комунікативної компетенції.

Запроваджене Н.Хомским (N.Chomsky) поняття «лінгвістична компетенція» (система внутрішньо властивих студенту правил функціонування мови) було доповнено поняттям «комунікативна компетенція» (D.Hymes). У це поняття був вкладений зміст про те, що висловленню властиві свої правила, яким підпорядковуються правила граматики і засвоєння котрих забезпечує здатність користуватися мовою під час комунікації.

Найбільш докладний опис комунікативної компетенції належить Л.Ф.Бахману (L.F.Bachman), який відносив сюди мовну, дискурсивну, розмовну, прагматичну (практичну), соціально-лінгвістичну, стратегічну і розумову компетенцію.

Дискурс як мовна форма комунікативного змісту, адресована співрозмовнику, чи слухачеві, читачеві, має серед інших наступні властивості: зв'язаність (cohesion); логічність (coherence); організацію (pattern) (M.McCarthy and R.Carter). Дані властивості дискурсу особливо помітні в письмовій мові, але і в усних висловлюваннях важлива лексико-граматична зв'язаність, змістова логіка і відповідна організація висловлювання.

Відзначимо також істотний компонент комунікативної компетенції – прагматичну компетенцію, що являє собою готовність передавати комунікативний зміст (message) у ситуації спілкування. Ця здатність багато в чому залежить від того, наскільки студенти володіють комунікативною стратегією висловлювання.

Комунікативна стратегія має на увазі адаптацію мово-розумових процесів до умов конкретної мовної ситуації і включає наступні моменти: 1) втримання уваги співрозмовника (зоровий контакт і ін.); 2) забезпечення повного розуміння себе співрозмовником за рахунок сигналів «Усе зрозуміло?»; 3) забезпечення повного розуміння співрозмовника за рахунок сигналів типу «Я правильно зрозумів?»; 4) рішення проблеми недостатчі слів (Can't call a spade a spade) за рахунок перефразовування, пояснення, приблизної заміни, буквального перекладу з рідної мови, використання слова рідної мови, звертання за допомогою (What do you call it?) міміки; 5) вирішення проблеми недостатньої граматики за рахунок спрощення або заміни конструкції, копіювання граматики рідної мови, наполегливої побудови фрази, ігнорування помилки; 6) самовиправлення у випадку застережень (Seven? Did I say seven? Eight!); 7) підтримка розмови за рахунок зміни теми спілкування.

Необхідним компонентом комунікативної компетенції є когнітивна компетенція, що являє собою готовність до комунікативно-розумової діяльності. Мова в комунікативних цілях може бути засвоєний тільки як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не тільки передається, але і створюється в результаті моворозумової діяльності.

На заняттях з іноземної мови моворозумова діяльність студентів стимулюється у наступних випадках: а) у роботі з текстом (inferring from the text); б) у роботі з проблемою (role-play and problem-solving); 3) у роботі з ігровим завданням (game challenge);

У будь-якій ситуації, що вимагає мовомислення, взаємодіють, як правило, три компоненти: розв'язувана проблема, наявні знання, дослідницькі дії.

Моворозумова діяльність учнів багато в чому пов'язана з розумінням тексту. Цей процес має наступні стадії: а) ідентифікацію змісту тексту (виявлення сутності змісту, критичне сприйняття, розрізнення головного і другорядного); б) осмислення змісту тексту (компресію, реорганізацію, добір потрібного змісту).

Завдання мовної взаємодії (interactive activities) побудовані так, що їх неможливо виконати без партнера чи партнерів. Вони виконуються в парах або малих групах.

Можливі три види розміщення студентів в аудиторії для виконання завдань мовної взаємодії: 1) рядами; 2) «підковою»; 3) парами і малими групами.

Відзначимо, – коли студенти розташовуються «підковою», це створює найбільш сприятливі умови як для групового спілкування, так і для контакту з викладачем.

На практиці застосовуються три основних види мовної взаємодії студентів: а) співробітництво учасників у виробленні єдиної ідеї; б) комбінування інформації, відомої різним учасникам; в) передача інформації від одного учасника до іншого.

Співробітництво учасників у виробленні єдиної ідеї можливе при рішенні різноманітних проблемних задач.

Це можна продемонструвати на прикладі методики проектів у навчанні іноземної мови, що припускає дотримання наступних вимог:

1) наявність значимої в дослідницькому, творчому плані проблеми/задачі, що вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її рішення;

2) практична, теоретична значимість передбачуваних результатів (наприклад, доповідь у відповідні служби про демографічний стан даного регіону, фактори, що впливають на цей стан, тенденції в розвитку даної проблеми);

3) самостійна (індивідуальна, парна, групова)

діяльність студентів на уроці чи в позаурочний час;

4) структурування змістової частини проекту (із вказівкою поетапних результатів і розподілом ролей);

5) використання дослідницьких методів; визначення проблеми, що впливають із задач її дослідження; висування гіпотези їх рішення; обговорення методів дослідження; оформлення кінцевих результатів; аналіз отриманих даних; підведення підсумків, коректування, висновки (використання в ході спільного дослідження методу «мозкової атаки», «круглого столу», творчих звітів, захисту проекту і тощо).

Експериментальні дослідження Б.Ф. Ломова, М.М. Обозова, І.М. Мірошник довели, що психічні процеси у спілкуванні протікають інакше, ніж в умовах індивідуальної діяльності. Так, у мнемічній

діяльності це проявляється у формуванні «інших відносин» між довільним і мимовільним запам'ятовуванням, в якому «спілкування, можливо, виступає в ролі оператора переводу інформації з короткочасного в довгострокове сховище» [4, с.151-164].

Разом з тим, зі зростанням взаємозалежності між суб'єктами підвищується ефективність мнемічних процесів, при цьому позитивна роль спілкування виявляється значною в міру збільшення часу збереження [4].

Загальний висновок можна зробити такий: спілкування впливає на організацію і регуляцію пізнавальних процесів, впливає і на мнемічну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кольцова В.А. Усвоение понятий в условиях непосредственного общения. – В сб.: Проблемы общения в психологии. – М. Наука, 1981. – С.66-79.

2. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості. – К., 1968. – 45 с.

3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии./ Отв. ред. Ю.М. Забродин, Е.В. Шорохова. – М.: Наука, 1984. –

414 с.

4. Ломов Б.Ф. Психические процессы и общение. //Методологические проблемы социальной психологии (Под ред. Е.В. Шороховой). – М.: Наука, 1975. – С. 151-164.

5. Ляудис В.Я. Развитие памяти в процессе общения. Автореф. дисс. ... докт. психол.наук. – М., 1978. – 38 с.

Подано до редакції 17.03.08

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена роли мнемической деятельности в процессе обучения иностранному языку студентов вуза. Подчеркивается роль общения обучающихся и акцентируется внимание на особенности протекания

мнемических процессов в зависимости от организации и регулирования познавательных процессов студентов, на создании наиболее подходящих условий для группового общения и контакта с преподавателем.

Ключевые слова: мнемическая деятельность, кратковременная память, познавательная деятельность, коммуникативная компетенция, иноязычное общение, групповая деятельность.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена ролі мнемічної діяльності у процесі навчання іноземної мови студентів ВНЗ. Підкреслюється роль спілкування тих, хто навчається, акцентується увага на особливості

протікання мнемічних процесів залежно від організації і регулювання пізнавальних процесів студентів, на створенні найбільш відповідних умов для групового спілкування і контакту з викладачем.

Ключові слова: мнемічна діяльність, короткочасна пам'ять, пізнавальна діяльність, комунікативна компетенція, іншомовне спілкування, групова діяльність.

SUMMARY

The article reveals the role of mnemonic activity in teaching a foreign language to students of high school. It emphasizes the role of communication in a student's group and draws attention to peculiarities of proceeding

of mnemonic processes according to organization and regulation of students' cognitive processes, as well as providing favorable conditions for group communication and contact with the teacher.

Keywords: mnemonic activity, short term memory, cognitive activity, communicative competence, foreign intercourse, group activity.